

УДК 373.3.064.1:376-053.5

Бевзюк Марина Сергіївна,

Аспірант кафедри спеціальної освіти,

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,

marina_bevzyuk@mail.ru

СУТНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання впровадження професійної допомоги сім'ям дітей з особливими освітніми потребами поки є надзвичайно актуальним в Україні, оскільки кількість таких дітей з року в рік зростає. У той же час, алгоритм системної підтримки їх та їхніх сімей, який би дозволив пробудити в них почуття захищеності і перспектив функціонування для кожного члена сім'ї, до цього часу не налагоджений.

Особливе значення ця проблема набуває при розгляді факту, що продуктивність розвитку і навчання дитини з особливими освітніми потребами безпосередньо залежить від якості життєвих функцій сім'ї, позиції батьків, їх здатності прийняти свою особливу дитину і домогтися її соціальної адаптації.

Спостереження свідчать, що в силу своїх особливостей дитина з особливими освітніми потребами і так обмежена в можливостях свого соціального і особистісного розвитку. Наявність в сім'ї дитини з особливими освітніми потребами ставить перед нею підвищені вимоги. Досвід спілкування зі здоровими людьми тут не завжди придатний, а орієнтуються батьки спочатку саме на нього. Те, наскільки швидко вони навчаться розуміти, а значить, допомагати своїй дитині, залежить не стільки від дитини, скільки від батьків. Чим вище рівень емпатії, тим більша ймовірність того, що конфліктних ситуацій буде менше. Працюючи над собою і підвищуючи

рівень своєї психологічної компетентності, батьки, безумовно, полегшують становище дитини.

Проблема виховання і розвитку «особливої» дитини стає складною для сім'ї, батьки опиняються в психологічно непростій ситуації: вони відчують біль, горе, відчуття провини, нерідко впадають у відчай. Таким сім'ям необхідна комплексна психолого-педагогічна допомога. До роботи з сім'єю, що має хвору дитину або дитину з особливими потребами, слід підходити з гуманістичних позицій, орієнтувати батьків на підготовку дитини до життя, виробляти в нього вміння мислити категоріями майбутнього, формувати позитивні перспективи його розвитку [3].

Удосконалення системи освіти шляхом упровадження інклюзивної форми навчання потребує глибокого й різнобічного вивчення розумового, фізичного й мовленнєвого розвитку осіб з обмеженими можливостями. Це передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Саме тому в умовах інтеграції системи освіти України в світовий освітній простір, що регламентується нормативними документами Болонського процесу, особливо актуальною постає проблема підвищення ефективності професійної підготовки висококваліфікованих фахівців, підготовлених до професійної діяльності та реалізації мети, змісту, завдань і технологій інклюзивної освіти в загальноосвітніх та спеціальних закладах.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема підготовки кваліфікованого вчителя до роботи з батьками в умовах інклюзивного навчання вже тривалий час є однією з найбільш актуальних. Про це свідчать наукові праці В. Бондаря, В. Бочарової, І. Демченко, Б. Вульфова, І. Зверєвої, А. Капської, А. Колупаєвої, В. Липи, В. Синьова, С. Харченка та ін.

На виключній ролі вчителя початкових класів у створенні інклюзивних умов навчання у початковій школі наголошено в дослідженнях І. Демченко,

І. Осадченко, О. Комар, І. Кузави, Н. Старосветської, І. Юхимця та інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак проблема підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі залишається недостатньо вивченою.

Мета статті: розкрити сутність взаємодії вчителя початкової школи з батьками дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Дитина не народжується особистістю, а стає нею. Це довгий процес розвитку, в якому дитина не повинна бути самотньою. Дитину мають оточувати доброзичливі і люблячі вихователі, насамперед батьки і близькі родичі, пізніше – вчителі і ровесники. На жаль, не кожен приходить у цей світ з однаковим шансом на сприятливий розвиток. Чим важче ситуація розвитку дитини, тим більше потрібно від дорослого допомоги і підтримки. Необхідно, щоб хтось оцінив можливості – навіть саме незначні, чітко окреслив завдання, знайшов способи їх вирішення. В цьому полягає роль вчителя. Вчитель, який працює з дитиною з особливими потребами повинен володіти великим терпінням, тому що процес навчання може просуватися досить повільно [5].

Народження дитини з порушеннями в розвитку завжди є стресом для сім'ї. Дитина з особливими потребами обмежена у свободі та соціальної значущості. У неї дуже висока ступінь залежності від сім'ї, обмежені навички взаємодії в соціумі. Проблема виховання і розвитку «особливої» дитини стає складною для сім'ї, батьки опиняються в психологічно непростій ситуації: вони відчують біль, горе, відчуття провини, нерідко впадають у відчай. Таким сім'ям необхідна комплексна психолого-педагогічна допомога. До роботи з сім'єю, що має хвору дитину або дитину з особливими потребами, слід підходити з гуманістичних позицій, орієнтувати батьків на підготовку

дитини до життя, виробляти в нього вміння мислити категоріями майбутнього, формувати позитивні перспективи його розвитку [3].

Ряд авторів відзначають, щоб максимально допомогти дитині, дорослим доводиться вчитися допомагати не тільки дитині, але і собі - поповнювати свої життєві сили і досвід самореалізації, вчитися відчувати задоволення навіть у важких ситуаціях, вирішувати проблеми. Тому проблема визначення особливостей побудови педагогічного процесу з підготовки вчителів початкових класів до роботи з батьками дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання є нагальною.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [1].

Одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб у шкільному середовищі та за його межами. Під час визначення суті інклюзії важливо звернути увагу на чотири елементи, які ілюструють її характерні особливості. Інклюзія – це процес. Її слід розглядати як постійний пошук ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому випадку відмінності слід розглядати як позитивне явище, яке стимулює процес навчання дітей та дорослих. Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їхнім подоланням. Відповідно, вона передбачає комплексну оцінку, збирання інформації з різноманітних джерел для розроблення індивідуального плану розвитку та його практичної реалізації. Інклюзія передбачає присутність, участь та досягнення.

«Присутність» у цьому контексті слід розглядати як надання можливості вчитися в загальноосвітньому навчальному закладі та пристосування, необхідні для цього; «участь» слід розглядати як позитивний досвід, якого набуває учень у процесі навчання, та врахування ставлення

учня до самого себе в цьому процесі; «досягнення» слід розглядати як комплексний результат навчання впродовж навчального року, а не лише результатів тестів та екзаменів. Інклюзія передбачає певний наголос на тих групах учнів, які підлягають «ризик» для включення або обмеження в навчанні. Це визначає моральну відповідальність перед такими «групами ризику» та гарантування їм можливості брати участь в освітньому процесі.

В основу інклюзивної освіти покладено ідеологію, яка заперечує будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Визначною мірою самопочуття дитини з особливими освітніми потребами та її рух за індивідуальною траєкторією розвитку буде залежати від учителя, від його готовності до співпраці з дітьми з особливими потребами. Саме тому важливо сформувати в майбутніх учителів початкових класів потребу в оволодінні знаннями з організації інклюзивного навчання, пізнавальні та професійні мотиви, гуманістичні цінності та орієнтації. Важливо, щоб студенти під час навчання у ВНЗ оволоділи знаннями про загальні закономірності розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку, особливості організації педагогічного процесу з такою категорією учнів [8].

Під час вивчення спеціальних навчальних дисциплін (теоретичних та практичних занять), педагогічної практики спрямовувати зусилля на формування професійних умінь (здібностей). А саме: здатності цілепокладання – визначати освітню, виховну, розвивальну мету уроку, заняття, виховних заходів; мотивувати види діяльності на уроці, занятті, виховних заходах. Здатність діагностична: вміння визначати вікові та індивідуальні особливості учнів; зону їхнього актуального та найближчого розвитку, рівень вихованості, навчальних можливостей, особливості взаємин учнів у колективі; рівень сформованості якостей особистості.

Прогностичні вміння – моделювати систему навчальної та виховної роботи; індивідуальну траєкторію розвитку вихованців; стиль взаємин у дитячому колективі; привабливі цілі та завдання; проект уроку, заняття, виховних заходів; наочні посібники та обладнання, їхнє місце в навчальному процесі; ефективні види діяльності. Змістом конструктивних умінь є здатність конструювати структуру уроку різних типів у різних класах, добирати ефективні методи та прийоми роботи, наочні посібники та обладнання; трансформувати зміст освіти в доступну, привабливу для учнів форму; використовувати сучасні педагогічні технології; розробляти плани уроків, занять, виховних заходів, програми взаємодії з учнями та їхніми батьками, колегами; розробляти програми індивідуального професійного зростання.

Здатність інформаційна: вміння користуватись каталогами, картотеками, добирати інформацію, готувати анотації, тези, конспектувати; добирати потрібний зміст освіти з підручників, посібників, періодичної преси, електронних носіїв інформації для реалізації освітніх, розвивальних, виховних завдань, пропаганди педагогічних знань. Сутністю інформаційної здатності є вміння організувати власний час, доцільно розподіляти час уроку, заняття, виховних заходів; ефективно використовувати дошку, обладнання, засоби навчання; організовувати учнів на виконання навчальних та виховних завдань, керувати їхньою самостійною пізнавальною діяльністю, самостійною роботою; пояснювати зміст та інструктувати учнів щодо виконання завдань на уроці та самостійної домашньої роботи; чергувати режим праці та відпочинку; ефективно поєднувати різні види навчальних завдань відповідно до віку та можливостей учнів; згуртувати дитячий колектив та колектив батьків класу; керувати індивідуальною, парною, груповою, колективною та фронтальною роботою учнів.

До комунікативної здатності відносимо вміння: налагоджувати контакт з учнями, колегами, батьками; будувати взаємини на принципах гуманізму,

толерантності та поваги; викликати довіру у вихованців, їхніх батьків, колег; вибудувати ефективну інтеракцію; виділяти головне в навчальному матеріалі; володіти прийомами педагогічної техніки. Здатність контролююча: вміння забезпечити контроль за роботою учнів, знати і вдало використовувати критерії та норми оцінювання навчальних досягнень, відслідковувати та облікувати індивідуальний приріст вихованців, їхнє просування за власною траєкторією розвитку; вміння вести шкільну документацію [7].

Змістом стимулюючо-корекційної здатності є вміння помічати та схвалювати успіхи й досягнення вихованців, використовувати вербальну оцінку, засоби морального заохочення; вміння аналізувати успіхи й недоліки власної діяльності, діяльності учнів, вносити необхідні корективи до власної діяльності, діяльності учнів [9].

Ефективна підготовка майбутніх учителів до здійснення педагогічного процесу з дітьми з особливими потребами, на нашу думку, має базуватися на таких методологічних засадах: особистісно-орієнтований підхід до організації виховного процесу, який дає змогу не нівелювати особистісні особливості майбутнього вчителя, поставити його в ситуацію вибору, максимально врахувати навчальні можливості, забезпечити психолого-педагогічну підтримку; діяльнісний характер навчання, що забезпечує суб'єктну позицію студента, орієнтує на формування компетентностей; ціннісний інтегрований підхід до організації навчально-виховного процесу, який сприяє формуванню мотиваційного компонента (потреби, цінності, мотиви, гуманістична позиція), змістового – оволодіння знаннями, різними підходами, технологіями до здійснення корекційно-розвивального процесу взаємодії з дитиною, операційного – формуванню вмінь побудови педагогічного процесу в умовах інклюзивного навчання; опора на загальнопедагогічні та сучасні принципи навчання.

Особливістю підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи з дітьми з особливими потребами є те, що студенти ВНЗ – це 17–20-річні студенти без достатнього життєвого досвіду, особистості, які формуються, тому в педагогічному процесі слід урахувати такі фактори: вікові та індивідуальні особливості студентів; структуру ціннісних орієнтацій та професійних спрямувань; обсяг психолого-педагогічних знань; наявність інформаційно-педагогічного середовища; характер взаємодії в педагогічному процесі.

Формування готовності майбутніх учителів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами можливе за дотримання таких умов: професіоналізація педагогічного процесу, власний приклад викладача; побудова гуманних психолого-педагогічних взаємин; максимальні використання змісту психолого-педагогічних дисциплін; поєднання традиційних та інноваційних методів і технологій навчання; забезпечення професійно-цінної мотивації; здійснення системного моніторингу підготовки; створення ситуації успіху, рефлексія [6].

Підготовка студентів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти має системний характер. Це – навчальний процес (лекції, практичні, семінарські заняття; особистісно-орієнтовані, проєктні технології, інтерактивні методи навчання, ІКТ); педагогічна практика – спостереження та самостійне проведення різних типів занять, уроків, виховних заходів у базових школах; науково-дослідна робота студентів – проведення досліджень у базових школах, написання рефератів, творчих робіт, виконання проєктів, курсових робіт, участь у педагогічних читаннях, конференціях [4].

Висновки. Отже, сучасні підходи до навчання та виховання, а також соціальної адаптації дітей в умовах інклюзивної освіти вимагають активної участі сім'ї в процесі навчання, виховання і розвитку дитини. Обов'язковою умовою успішності цього процесу є здатність вчителя початкових класів вибудувати відносини з різними категоріями батьків у формі активної

взаємодії. У зв'язку з цим припущенням дослідження процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання стає актуальним і своєчасним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колупаєва А.А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посібник / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К. : Наук. світ, 2010. – С. 23.
2. Кухарев Н. В. Діагностика педагогічної майстерності та педагогічної творчості: в 2 ч.Ч.1. / Н. В. Кухарев, В. С. Решетько - Мінськ, Адукация І вихаванне, 1996 р. – С. 104.
3. Кухарев Н.В. Директор вчиться: зворотний зв'язок в педагогічній системі / Н. В. Кухарев. – Мінськ: Університетське, 1989 р. – С. 159.
4. Мельник О.М. Формування професійних умінь у майбутніх учителів початкових класів для роботи з учнями з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти [Електронний ресурс] / О.М. Мельник. – Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/r29.html>.
5. Монахов В. М. Методологія проектування педагогічної технології (аксіоматичний аспект) // Шкіл. технології. – 2000 р. – № 3. – С. 57-71.
6. Немова, Н. В. Управління методичною роботою в школі / Н. В. Немова. – М.: Вересень, 1999 р. – С. 176.
7. Організаційно-методичні засади здійснення комплексної реабілітації учнів (вихованців) у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах / Лист Міністерства освіти і науки України N 1/9-515 від 04.08.2009р.
8. Поташник, М. М. Педагогічна творчість: проблеми розвитку та досвід: посібник для вчителя / М. М. Поташник. - Київ: Рад. шк., 1988р. – С. 109.
9. Штифурак В.С. Ідеї гуманізму в національній системі виховання // Рідна школа № 11 1999. 4-5 с.

REFERENCES

1. Kolupaieva, A. A., (2010) Dity z osoblyvymy osvritnimy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia : nauk.-metod. posibnyk [Children with special educational needs and organization of training]. Kiyiv : Nauk. Svit.
2. Kukhariev, N. V., (1996) Diahnostyka pedahohichnoi maisternosti ta pedahohichnoi tvorchoosti [Diagnosis pedagogical skills and pedagogical creativity]. Minsk: Adukatsyia I vykhavanne.
3. Kukhariev, N. V., (1989) Dyrektor vchytsia: zvorotnyi zviazok v pedahohichnii systemi [Director of studies: feedback in educational system]. Minsk: Universytetske.
4. Melnyk, O. M. Formuvannia profesiinykh umin u maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv dlia roboty z uchniamy z osoblyvostiamy psykhhofizychnoho rozvytku v umovakh inkliuzyvnoi osvity [Formation of professional skills of primary school teachers to work with students with special needs in terms of inclusive education].
5. Monakhov, V. M., (2000) Metodolohiia proektuvannia pedahohichnoi tekhnolohii (aksiomatychnyi aspekt) [The methodology of designing educational technology (axiomatic aspect)]. Shkil. tekhnolohii. № 3. – 57-71.
6. Nemova, N. V. (1999) Upravlinnia metodychnoiu robotoiu v shkoli [Management of methodical work at school]. Moscow: Veresen.
7. Orhanizatsiino-metodychni zasady zdiisnennia kompleksnoi reabilitatsii uchniv (vykhovantsiv) u spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Organizational and methodological principles of comprehensive rehabilitation students (pupils) in special secondary schools]. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy N 1/9-515 vid 04.08.2009.
8. Potashnyk, M. M., (1988) Pedahohichna tvorchoist: problemy rozvytku ta dosvid: posibnyk dlia vchytelia [Educational work: problems of development and experience: Teacher's Guide]. Kyiv: Rad. shk.

9. Shtyfurak, V. S., (1999) *Idei humanizmu v natsionalnii systemi vykhovannia* [The ideas of humanism in the national education system]. Ridna shkola.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бевзюк Марина Сергіївна, аспірант кафедри спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Умань, Україна.

У колі **наукових інтересів**: проблема підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи з батьками в умовах інклюзивної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Marina Bevzuk is graduate student of special education of Uman State Pedagogical University named by Pavlo Tychnina, Uman, Ukraine.

In **term of research** is the problem of training future elementary school teachers to work with parents in the condition of the inclusive education.

БЕВЗЮК Марина Сергіївна. СУТНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

В статті розглянуто сутність взаємодії вчителя початкової школи з батьками дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти. Проведено аналіз психолого-педагогічної літератури. Висвітлено роль вчителя та батьків у навчанні дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: підготовка вчителя, взаємодія, дитина з особливими потребами, інклюзивна освіта.

БЕВЗЮК Марина Сергеевна. СУЩНОСТЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ С РОДИТЕЛЯМИ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

В статье рассматривается сущность взаимодействия учителя начальной школы с родителями детей с особыми потребностями в условиях инклюзивного образования. Проведен анализ психолого-педагогической литературы. Освещена роль учителя и родителей в обучении детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: подготовка учителя, взаимодействие, ребенок с особыми потребностями, инклюзивное образование.

BEVZYUK Marina Serhiivna. ESSENCE OF INTERACTION PRIMARY SCHOOL TEACHERS WITH PARENTS OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

In the article the essence of the interaction of elementary school teacher parents of children with special needs in terms of inclusive education. The analysis of psychological and

educational literature. The role of teachers and parents in teaching children with special educational needs.

The question of introducing professional assistance to families of children with special educational needs yet is extremely topical in Ukraine, as the number of children from year to year. At the same time, the algorithm systemic support them and their families that would allow awaken in them a sense of security and prospects of operation for each family member is still not established.

Of particular importance, this problem becomes when considering the fact that productivity growth and education of the child with special needs depends on the quality of vital functions of the family, the position of parents, their ability to take their particular child and achieve its social adaptation.

Improving the education system by introducing an inclusive form of education requires a deep and comprehensive study of mental, physical and speech of people with disabilities. This involves creating an educational environment that meets the needs and abilities of each child, regardless of the features of psychophysical development. That is why the integration of Ukraine's education system into the world educational space, which is regulated by normative documents Bologna process particularly acute raises the problem of improving the efficiency of training highly qualified specialists, trained to the profession and the goals, content, tasks and technologies inclusive education in general and special institutions.

Keywords: teacher training, interaction, a child with special needs, inclusive education.